

En stærk medicin. Eller hvorfor en reaktualisering af Lenin for Slavoj Žižek er vejen ud af demokratiets dødvande

Den slovenske filosof og psykoanalytiker Slavoj Žižek er en væsentlig stemme i det »nye venstre«. Artiklen introducerer dels til hans kritik af det liberale demokrati, dels til hans forestilling om, at tidens politiske dødvande kan overvindes gennem en aktualiserende læsning af Lenins værker.

CARSTEN BAGGE LAUSTSEN

Lektor i politisk sociologi ved Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet

Spørger man den slovenske filosof, psykoanalytiker og nu også selverklærede marxist Slavoj Žižek, hvad der karakteriserer vor tid og særligt vores måde at forholde sig til politik på, vil han sikkert og uden vaklen svare to forestillinger. For det første forestillingen om, at det politiske er karakteriseret ved en form for politisk neutralitet og ved en vis inerti eller uoverskuelig afmagtsfølelse over for ideen om at ændre noget som helst. Det er, som om det politiske er forsvundet og erstattet af rutineret administration i henhold til det, som de økonomiske nødvendigheder nu engang kræver. Den anden forestilling er, at det også er bedst sådan. Man bør ikke ønske sig andet eller kræve mere, fordi det liberale demokrati og den kapitalistiske markedsøkonomi er »det mindst ringe af alle mulige samfundssystemer«, som det ofte spøgefuldt bemærkes. Vi har set, hvor galt det gik i det tyvende århundrede med nazismen og kommunismen, og derfor er det frem for alt vigtigt at holde tungen lige i munden og ikke få alt for flyvske planer. At udfordre den filosofiske vanetænkning eller den underforståede uomgængelighed i den måde, vores samfund er indrettet på, er en farlig aktivitet, der rummer indbyggede totalitære tendenser. Sådanne radikale udfordringer af vore vante politiske forestillinger er på forhånd illegitime og bør forebygges, før de fører til katastrofer.

Man kan sammenligne denne forebyggelsestrang med Tom Cruises opgave i Steven Spielbergs science fiction-film *Minority Report* fra 2002, hvor en lille effektiv agentgruppe har adgang til viden om fremtidige forbrydelser, som de er specialtrænede til at forhindre. På tilsvarende vis bliver det i stigende grad betragtet som en selvstændig opgave for offentlighed og

myndigheder at opspore og uskadeliggøre påståede totalitære træk, før de udvikler sig til noget virkelig farligt. Allerede det, at man tænker over, hvad der kunne være galt med vores måde at indrette os på, afslører, at man er på vej ud ad en ekstremistisk tangent – man er på vej til at blive radikal, og »radikalisering« er i dag blevet at betragte som en art sygdom, der skal bekæmpes, eller endnu bedre forebygges. Žižek indleder bogen *Did Somebody Say Totalitarianism?* med en flot metafor for denne opfattelse af politiske utopier og nedvurdering af politisk kreativitet:

På tepakken af mærket 'Celestial Seasonings' findes en kort beskrivelse af teens kvaliteter: 'Grøn te er en naturlig kilde til antioxidanter, der neutraliserer skadelige molekyler i kroppen af den slags, der er kendt som frie radikaler. Ved at tømme de frie radikaler hjælper antioxidanterne kroppen med at bevare dens naturlige, gode helbred.' Mutatis mutandis, er begrebet om totalitarisme ikke en af de væsentligste ideologiske antioxidanter, hvis funktion det altid har været at tømme frie radikaler og dermed at hjælpe samfundet, den sociale krop, til at bevare dets politisk-ideologiske helbred? (Žižek 2001: 1)

I denne tendens ser Žižek konturerne af et egentligt tankeforbud. Når vi anser den grundlæggende samfundsstruktur for uantastelig og først og fremmest er opmærksomme på at beskytte den gennem symbolske (og af og til direkte voldelige) markeringer »for demokrati og ytringsfrihed«, mens vi samtidig afviser at tænke over mulige alternativer og de indvendinger, der rejses forskellige steder fra, begynder den rituelle besvær-

gelse at få karakter af mere end blot en hyldest og fastholdelse af demokratiske principper.

Slavoj Žižek er en ideologikritisk filosof. Han er interesseret i at afdække og undersøge de selvfølgeligheder og rutinerede praksisser, der styrer – og nok så væsentligt begrænser – vores tænkning og adfærd. Der er samtidig tale om forestillinger og rutiner, som vi kun i ringe grad er bevidste om og opmærksomme på konsekvenserne af. Derfor henter Žižek ikke blot sin teoretiske ammunition i ideologikritikken, men også i psykoanalysen. Han forsøger at tænke en intervention, der minder om den, vi finder i den kliniske praksis, men hvor det i stedet for et traumatiseret individ er samfundet, som befinder sig på briksen. Sigmund Freud foreslog flere steder i sine skrifter, at efterfølgere burde udforme en kulturens psykopatologi, der kunne supplere og berige den hverdagslivets psykopatologi, han selv havde udformet. Man kunne hævde, at det præcis er den opgave, Žižek forsøger at løfte. Han fremanalysere en række patologiske tendenser i vores samfund. Men en analyse af de patologiske træk bør ikke stå alene. Den bør følges af konkrete opfordringer til handling. Den bør også ordinere en kur.

Men hvad er så medicinen? Hvordan bringes vi ud af dette ideologiske dødvande? Slavoj Žižeks bud er højst overraskende, at vi nu må til at genlæse Lenins skrifter. Det er hos denne tænker, som er alt andet end demokrat, og som med rette kan kritiseres for mangt og meget, at vi skal finde vejen ud af demokratiets problemer. Vor tid kalder på en dosis »totalitarisme«, om man vil. Eller en radikal sandhedssøgen, som andre – fx den franske maoist Alain Badiou – hævder. Og målet er intet andet eller mindre end en revitalisering af det politiske. Fremfor alt må vi genfinde troen på, at man kan gøre en forskel – også når det gælder de store spørgsmål om politiske reformer og økonomisk organisering.

Det, der er værd at bevare og genkalde sig hos Lenin, er ikke de konkrete løsninger, han og hans bolsjevikker fik tvunget igennem, og naturligvis slet ikke den katastrofe, Sovjetunionen og den østeuropæiske socialisme på mange måder endte i:

At gentage Lenin betyder ikke at vende tilbage til Lenin. At gentage Lenin betyder at acceptere, at 'Lenin er død'; at hans partikulære løsning slog fejl, ja endda fejlede monstrøst, men at der var en utopisk glød i den, som er værd at redde. (Žižek 2002: 310)

Det, der er værd at genopdage og lade sig inspirere af i dag, er den form for intervention, Lenin stod for: hans »utidige« indsats for at omskabe betingelserne for, hvad man overhovedet kunne forstå ved politik og samfund. Denne handling er værd at gentage i dag – i en tid, hvor vi synes at være låst fast i den såkaldte »post-politiske« administration af det liberale demokrati og en grundlæggende kapitalistisk markedsøkonomi.

Jeg vil nu kort skitsere Žižeks analyse af vor tids demokratiske problemer, og hvorfor han mener, at Lenin er vejen ud. Som vi skal se, handler det i høj grad om at udskifte den diskurs, som orienterer og driver den politiske handling. Žižek hævder, at demokratiet i dag fungerer som en hysterisk diskurs, og at vejen ud er at tænke den politiske handling i forlængelse af analytikerens diskurs. Disse diskurser er to ud af fire måder, det sociale bånd ifølge den franske psykoanalytiker Jacques Lacan kan være struktureret på.¹ Diskursernes navne – fx hysterikerens og analytikerens diskurs – henviser til en klinisk praksis, men som kortlægning af strukturer kan de anvendes i bredere sammenhæng.

Sygdommen: demokratisk fundamentalisme

Žižek var før murens fald en del af oppositionen i Jugoslavien og kæmpede en aktiv politisk kamp for at vælte det siddende styre. Denne kamp blev fulgt af en teoretisk refleksion over demokratiets form og muligheder. Žižeks skrivelser var her primært inspireret af den franske filosof Claude Leforts demokratiteori, hvilket i øvrigt ikke er overraskende, da Lefort som Žižek er inspireret af den franske psykoanalytiker Jacques Lacans tænkning. Žižek skriver i sin første engelsksprogede bog følgende:

Den lacanianske definition på demokrati vil altså lyde: en sociopolitisk orden hvori Folket ikke eksisterer – ikke eksisterer som en enhed, inkarneret i dets ene repræsentant. Derfor er det et grundtræk ved den demokratiske orden, at Magtens plads af strukturel nødvendighed er tom. (Žižek 1989: 147)

Umiddelbart finder vi her en modstilling af totalitarisme og liberalt demokrati, Žižek senere er blevet stærk kritisk overfor. Hvis man skulle forsøge at indkredse demokratiets væsen mere positivt, vil jeg vove den påstand, at Žižek her og tilsyneladende uden helt at være bevidst om det, forstår demokratiet som struktureret som en hysterisk diskurs. Udgangspunktet i demokratiet er, at folket styrer, men også at dette folk aldrig bliver en mester. Folkets vilje kendes aldrig helt, hvorfor man stadig må spørge det ved kontinuerlige valg. Demokratiets drivkraft er med andre ord et folk, som aldrig bliver helt sig selv. Eller bedre: I demokratiet eksisterer folket som opsplittet i to entiteter: som vælgere og som inkarneret i dets repræsentanter. Leforts – og Žižeks – pointe er, at disse to entiteter aldrig kan og bør falde sammen. Hvis de gør det, ophører demokratiet med at fungere som et demokrati – det vil i givet fald blive transformeret til et »folkedemokrati« af den slags, vi så i Østeuropa før murens fald. Det suveræne folk bliver aldrig, eller bør aldrig blive, mere end en numerisk multitudine, der kan rette en række krav mod dets repræsentanter (Žižek 1989: 148).

Efter et valg siges det ofte, at folket har talt, men præcis hvad det har sagt, står aldrig helt klart. Der er to måder at formulere

NOTE 1 De øvrige to diskurser er mesterdiskursen og universitetsdiskursen. For en mere udførlig præsentation af de fire diskurser og deres mulige anvendelse i forbindelse med en analyse af politiske styreformere, se Bjerre og Laustsen (2012).

dette mere skarpt på. Den ene er, at folket aldrig bliver ét – det formår aldrig at formulere en entydig og fælles vilje. Den anden er, at folkets repræsentanter, de valgte – politikerne, aldrig helt bliver mestre. Magtens plads må forblive tom: Politikerne besætter den kun midlertidig og netop kun som repræsentanter for andre. Og heri finder vi så grundlaget for det hysteriske. Det subjekt, som er demokratiets grundlag, kilden til dets liv og vitalitet, bombarderer konstant de valgte repræsentanter med krav og ønsker, men det bliver aldrig helt tilfreds. Demokrati er med andre ord institutionaliseret utilfredshed. Repræsentanterne er altid »på prøve«: De er nok mestre, men mestre som er stillet en umulig opgave. De skal både være magten (inkarnere folkesuveræniteten) og have magten (fungere som repræsentanter for vælgerne).

Set i forhold til de tidligere socialistiske systemer i Østeuropa var her noget, Žižek kunne bruge. Med indførelse af demokratiet væltede de gamle mestre, og det umiddelbart uden, at andre blev sat i deres sted. Og dog! Žižek blev senere opmærksom på to problemer, som betød, at han bevægede sig fra Leforts forståelse af det politiske mod Lenins. Det første problem er, at demokratiet nok institutionaliserer en fundamental uudgrundelighed, og at alt principielt er åbent for debat og revision, men måske lige på nær en ting, og det er demokratiet selv. Demokratiet kan perverteres til en ideologi, hvor henvisningen til en demokratisk procedure kan fritage mig for ansvar for mine handlinger (Žižek 2010: 33, note 37). Man så det tydeligt i den måde, man i Vesten efter murens fald spejlede sig i de nye demokratier i Øst på. Vi nød den beundring, styrerne i Øst mødte os med, men mistede tilsyneladende på den baggrund også evnen til selvkritik. Og man ser det i forbindelse med diskursen om humanitær intervention, hvor demokratiet i bekæmpelsen af de totalitære farer og humanitære katastrofer rundt omkring i verden immuniserer sig overfor kritik – fx af, at der også kunne være mindre lødige motiver på spil end hensynet til menneskeliv og bekæmpelsen af undertrykkelse. Vi bringer jo dem demokrati, og hvordan kan man ved sine fulde fem være imod det? Henvisning til det demokratiske kan med andre ord perverteres til en undskyldning for ikke at tænke.

Demokratiet kan nok aggregere folkets krav og ønsker, men det kan aldrig artikulere det, som det ikke selv ved, at det begærer. Demokratiet handler om meninger, men aldrig om sandhed (i den forstand vi skal se det hos Lenin). Žižek taler derfor om en form for demokratisk fundamentalisme. Det fundamentalistiske henviser til selve demokratiet, hvis funktion der ikke sættes spørgsmålstegn ved. Men den demokratiske fundamentalisme har en anden karakter end den religiøse. Det er en fundamentalisme, som ikke abonnerer på absolutte værdier, men i stedet næres af relativisme. Demokratiet er blot en tom skal, en simpel optællings- og aggregeringsmekanisme, der kan danne rammen om principielt hvad som helst. Demokratiets procedurer tilvejebringer en viden om folks præferencer, men ingen sandhed – intet endegyldigt princip denne viden kan organiseres efter.

Lars von Triers *Manderlay* kan her tjene som en pædagogisk illustration. I filmen kommer den hvide Grace forbi en bomuldsfarm i 1930'ernes Alabama, der bærer navnet *Manderlay*. Grace bliver forfærdet over at se, at det gamle slavesystem her stadig praktiseres, og resolut og med hjælp fra sin fars gangstere indfører hun demokrati på farmen. Tidligere fulgte alt sin vante gænge. Man underlagde sig Mam, der straffede hårdt, men retfærdigt. Men Grace erstatter nu Mams styre med demokrati. De tidligere slaver gives deres frihed og skal nu selv bestemme. Til hendes skuffelse resulterer dette dog i, at alle byder ind med den ene mere egoistiske fordring end den anden. Kun William, den tidligere »overslave« og Mams højre hånd, forsøger at tænke ud over sig selv. Hele plantagen forfalder, da ingen af slaverne formår at tænke på helheden og fremtiden. Deres fokus er i stedet deres umiddelbare behovstilfredsstillelse (læhegnet, som skal beskytte afgrøderne mod sandstorme, hugges til brænde osv.). Filmen viser instruktivt, hvordan demokratiet står i et radikalt modsætningsforhold til den tidligere mesterdiskurs (Mams styre); at demokratiet i modsætning til mesteren ikke kan artikulere en sandhed og give en lov. Mest tragikomisk kommer dette til udtryk, da slaverne bliver i tvivl om, hvad klokken er, og så ender med at stemme om det. Resultatet bliver, at Grace kommer for sent, da farens gangstere skulle samle hende op. Hun fanges med andre ord mellem to fejlede diskurser: en demokratisk diskurs uden sandhed (det visionsløse og kortsigtede styre på farmen, karakteriseret ved egoistisk interessevaretagelse) og handlekraft og en mesterdiskurs uden autoritet og legitimitet (gangsterne er mestre uden autoritet, hvorfor de netop må ty til den rå våbenmagt).

Det andet problem, Žižek er opmærksom på i forhold til demokratiets diskurs, er den nydelse, som følger med, og som er »sandheden« om den hysteriske diskurs. Demokratiet vægrer sig ved det universelle, hvilket fx ses i den stadig mere omsiggribende politikerlede. Demokratiet er som modelleret over et forbrugerprogram, hvor mestrene (firmaerne) klædes af og samtidig konsekvent kritiseres for ikke at være mestre nok. Politikerne skal være overmenneskelige i deres ufejlbarlighed, og samtidig så gør vi – og pressen – alt for at finde noget smuds. Identifikation med politikerne bliver stadig mere centralt, og der er altid et eller andet galt: En politiker opfattes som akademisk og ufolkelig eller for folkelig: som bøvet; vedkommende har en dårlig moral eller er for moraliserende; har skiftet standpunkt og er utroværdig eller opfattes som rigid og fossileret; er sjusket klædt på eller så fint klædt på, at hun eller han fremstår som en påklædningsdukke. Ligeegyldig hvad, så er den gal på den ene eller den anden måde. Og sandheden bag alle disse inkonsistente kritikker er ikke deres indhold, men det at vi nyder at snage og kritisere.

Eller et andet eksempel: Folk beklager sig konstant over skatetrykket, og det samtidig med at de hævder, at den offentlige service er mangelfuld. Et centralt retorisk spørgsmål er her, hvorfor vælgerne så ikke bare vælger nogle andre politikere. De har jo ved valgene muligheden for at skifte hele pakket ud, men alligevel ender de med at stemme på stort set de samme,

som sad i parlamentet i den forrige periode. Forklaringen er, at hysterikeren præcis behøver en mester at beklage sig til. Hvad man vægrer sig ved, er at tage ansvaret for det og dem, man stemte på: »Ja, det var præcis det, jeg ønskede. Jeg står fuldt og helt inde for mit valg.« En hysteriker vil aldrig tage disse ord i sin mund.

Den hysteriske attitude viser sig også i vores talrige krav, som naturligtvis ikke alle kan opfyldes. I Frankrig findes der fx foreninger for folk, som hævder, at kampagner for bedre folkesundhed diskriminerer mod overvægtige mennesker og ødelægger deres selvrespekt. Andre ekstreme grupperinger kæmper for retten til incestbaserede ægteskaber, retten til indvilligede mord, kannibalisme m.m. I andre sammenhænge har Žižek hævdet, at demokratiets prototypiske subjekt er et subjekt, der tænker sig som evigt forfulgt: Alle former for beslutninger og handlinger, som ikke harmonerer med dets værdier, ses som sexchikane, racisme eller anden form for fortrædelighed. Igen: Klagekulturen er struktureret som en hysterisk diskurs.

Problemet med denne diskurs er ikke den kritik, som rettes til mesteren. Žižeks ønske er ikke, at vi alle skal klappe i og rette ind: »Stop brokkeriet«. Problemet er, at vores brok aldrig gives en universel form. Og som sådant ender brokkeriet med at få en konserverende snarere end radikaliserende funktion (Žižek 2002: 175). Klagekulturen er konservativ. Vi lader os reducere til repræsentanter for en kulturel gruppe: for lesbiske kvinder, for arbejdsløse lesbiske kvinder, for sorte arbejdsløse lesbiske kvinder... Det logiske slutpunkt er, at vi ender med en kritik, som kun har gyldighed for hin enkelte og kun har dennes oplevelse af en fortrædelighed som grund. Her finder vi også anstødsstenen for Žižeks refleksioner over forholdet mellem demokrati og kapitalisme. Sagen er, at alle disse krav, og den multikulturalisme, som de forbindes med, er uden brod i forhold til kapitalismen.

Kapitalismen har en ubegrænset evne til at integrere og stække et hvilket som helst partikulært krav. Spørgsmålet om timing, om at 'bemestre sig øjeblikket', er her centralt. Et givet partikulært krav rummer på et givet tidspunkt en global detonerende kraft som metaforisk stedfortræder for revolutionen. Hvis vi insisterer betingelsesløst, vil systemet eksplodere. Hvis vi imidlertid venter for længe, vil den metaforiske kortslutning mellem dette partikulære krav og den globale omvæltning brydes, og systemet vil med snerrende hyklerisk tilfredsstillelse kunne lave følgende gestus: 'Du ønskede dette? Nu har du fået det, som du ønskede det' – og det uden, at noget radikalt er hændt! (Žižek 2001: 116-117)

Som vi ser, er det ikke selve kravet, der er konservativt eller revolutionært, men den form det gives. Er det en udfordring til den givne samfundsorden, og for Žižek er vores samfundsorden defineret ved at være kapitalistisk, eller er det ikke? Vi kan her sondre mellem den vanlige aftapning af multikulturalismen og så en »kritisk« multikulturalisme, og forskellen er præcis, om de partikulære krav gives en universel form eller ej. Vejen

til at tænke en sådan universalitet er for Žižek Lenins skrifter. Det, som bliver muligt med Lenin, er at tænke det politiske i forlængelse af »analytikerens diskurs«, og som vi skal se, giver dette »diskursskifte« mulighed for at tænke det politiske på en radikal anderledes måde. Eller hvis vi strammer den en tand, kan vi med Žižek sige, at det faktisk netop er det, som gør os i stand til overhovedet at tænke det politiske.

Kuren: leninistisk sandhed

For Lenin er partiet er det sted, hvor en fælles dagsorden sættes. Det vedtages, at vi nu kæmper sammen for at opnå et givet mål. Denne kamp har de samme to usikkerhedsmomenter, som plager analytikerens i den kliniske intervention: Kan vi virkelig vide, om det, vi faciliterer eller sætter i værk, nu vil være det bedste? Og: Hvordan kan jeg stå inde for det her – bliver jeg ikke presset til nogle kompromisser, som jeg i virkeligheden ikke ønsker? At gå ind i Partiet er at gå fra det partikulære til det universelle, og det er samtidig dermed at acceptere en vis underordning af ens egen specificitet under den fælles dagsorden. Det er ikke en kamp for anerkendelsen af vores specifikke ønsker eller behov, som vi med lidt hjælp let kan definere, men en kamp som vedrører hele samfundets indretning. Partiet er nødvendigt, fordi vi aldrig »helt er os selv«. Og at tro, at vi skal være det, før vi kan indgå i en aftale med andre, er det samme som bestandig at udsætte analytikerens indgreb i samtalen.

Lenin indtog efter Februarrevolutionen i 1917 positionen som en excès, et overskud af mening, der ikke fandt dækning i hverken kommunistisk teori om historiens udvikling eller som et udtryk for et folkeligt (demokratisk) krav om (yderligere) forandring – altså den »egentlige« revolution, Oktoberrevolutionen. Han udtrykte på vegne af folket, hvad det ikke vidste, at det ønskede, idet han erkendte, at det at vente på det rette moment for en revolution (i forhold til »historiens love« eller »folkets udtrykte krav«), altså at vente på en borgerlig revolution, der ville gøre op med tsarismen, ville være det samme som at acceptere, at revolutionen aldrig kom. Parallellen til analytikerens situation er naturligtvis, at der ikke er noget rigtigt tidspunkt at bryde ind i analysandens tale på, men hvis det aldrig sker, kommer fremskridtet i analysen aldrig. Berettigelsen af denne excessive intervention var, om end i andre termer, allerede et eksPLICIT tema i Lenins samtid.

Som Stalin hævdede også mensjevnikkerne, at historien havde en objektiv logik, hvilket for dem indebar, at man først måtte have en demokratisk revolution, og først herefter ville den proletariske revolution være mulig. Situationen i 1917 var kaotisk, statsapparatet var ved at bryde sammen, og folkets utilfredshed var stor, men det ville være uklogt at presse for meget på. Arbejderne skulle gå i alliance med borgerskabet med henblik på at indføre demokrati. Faren ved at forcere udviklingen var, at revolutionen hermed kunne degenerere til terror. Lenins og de fleste bolsjevikkernes holdning var i modsætning hertil, at man skulle kaste sig ind i kampen, altså gribe momentet, selv om tiden syntes præmatur. En sådan intervention ville bidrage til at ændre den situation, der interverneredes i, og modne den.

Mensjevikkerne trak på et altomfattende grundlag i form af den historiske udviklings positive logik, mens bolsjevikkerne (i hvert fald Lenin) vidste, at 'den store Anden ikke eksisterede' – at en genuin politisk intervention ikke sker inden for koordinaterne af en grundlæggende global matrix, siden det, som den opnår, præcis er en 'omkalfatring' af denne matrix. (Žižek 2001: 116)

Der findes i Lenins tænkning på dette tidspunkt ingen objektiv logik og ingen nødvendige udviklingsstadier. Den konkrete situation er altid specifik, og den »subjektive« intervention i situationen vil altid afspore enhver lineær udvikling (Žižek 2001: 115). Og på tilsvarende vis er der ikke en korrekt partilinje – partiet laver alle mulige fejl, og partiets linje er det zigzagmønster, som skabes gennem dets praksis, altså dets strategiske og situationsbundne beslutninger (Žižek 2008: 230). Når Partiet alligevel kan påtage sig rollen som den instans, der intervernerer, sker det på baggrund af en forventning, vi ikke desto mindre har om, at nogen må kunne intervernerere.

Ligesom i den kliniske situation er analytikerens den, der handler på baggrund af en formodet viden, snarere end på baggrund af eller som direkte udtryk for en faktisk aktuel viden. Der er en »sandhed«, som informerer analytikerens handling: ikke en faktisk viden, men netop en formodet viden, uden hvilken indgrebet ikke ville kunne vinde genklang. Det risikable i at indtage agentens plads i analytikerens diskurs består i at påtage sig rollen som den, der ved, hvad det er, vi har formodet, nogen kunne vide, men som vi endnu ikke (selv) har erkendt. Handlingen er så at sige en realisering af en ubestemt forventning om, at analytikerens/Partiets vil kunne handle, fortolke og intervernerere.

Den excessive handling, som Lenins avantgardisme er et udtryk for, kan også genfindes i Žižeks beskrivelse af proletariatet. For så vidt som denne gruppe spiller en politisk rolle, er det netop ikke som en klasse blandt andre klasser, der kæmper for sine rettigheder, interesser osv., men som en agent, der på en måde træder ud af hele spillet om rettigheder og etablerede interesser. Proletariatet er »en singularitet i den sociale struktur og, som sådan, den universelle klasse, ikke-klassen blandt klasserne« (Žižek 2002: 298). Dermed er proletariatets historiske opgave ikke at fremme arbejderens sag, men at bringe hele samfundet frem mod en mere universel og retfærdig indretning. For så vidt kan proletariatet principielt udspringe alle steder fra. Proletariatet er præcis den gruppe, som ikke lader sig fange ind af en individualiserende »klagekultur«.

Megen marxisme har været låst fast i forestillingen om, at enhver revolutionær forandring nødvendigvis måtte have sit udgangspunkt i arbejderklassen. Idealet har været beskidte og hårdtarbejdende arbejdere i industrien. Man har diskuteret, om selvejerbønder var forarmede nok; om man godt kunne være progressiv, hvis man havde skiftet overalls ud med jakkesæt osv. Det centrale for Žižek er imidlertid ikke en bestemt gruppes særlige attributter, men dens placering i forhold til samfundets hele. Proletariatet var for Marx symbolet på en

universel humanitet og pegede dermed frem mod et samfund hinsides udbytning og fornedrelse. For Žižek er det centrale ligeledes ikke, om proletariatet var og er den mest undertrykte klasse, men derimod at proletariatets eksistens giver krop til kapitalismens indre modsætninger og ubalancer.

Žižek kobler her i forlængelse af den franske filosof Jacques Rancière det revolutionære med det politiske. Genuin politisk politik er for Žižek en handling, som har revolutionen som mål. Politik opstod for begge i det antikke Grækenland, da nogle medlemmer af demos ikke blot forlangte at blive hørt og kompenseret for den nød, de led, men også begyndte at tale på samfundets vegne. De kritiserede magthaverne for at hytte eget skind og for på baggrund heraf ikke at tjene samfundets bedste. Politik er således en kortslutning mellem det universelle (at tale på menneskehedenes vegne) og det partikulære (at gøre det som ekskluderet): en paradoksal universel singularitet, som træder i det universelles sted og destabiliserer det sociale hele (Žižek 2003: 65).

Et tredje begreb kan her føjes til sammenkoblingen af revolution og politik, nemlig frihed. Frihed er præcis evnen til at overskride en given situation og sætte selve forudsætningerne for den situation, i hvilken man agerer (Žižek 2001: 115, 122). Den revolutionære politik er således ikke nihilistisk. Det centrale ved en revolution, og hvad der adskiller den fra den blotte destruktion og ødelæggelse, er de revolutionære energiers omsætning i en ny orden. Det er først, når en sådan er etableret, at man kan afgøre, om en given hændelse har været revolutionær – en revolution er først revolutionær, hvis den anerkendes som en sådan, hvis den lykkes. Det hårde arbejde venter på os dagen efter den revolutionære eksplosion. Hvordan kan man forblive revolutionen tro (Žižek 2003: 135)?

En forudsætning for en genuin politisk intervention er, at man erkender, at beslutninger og handlinger ikke kan funderes i en ekstrapolitisk instans. Det politisk handlende subjekt handler uden sikker grund og viden. En af de store forskelle på Lenins og Stalins tænkning er, at subjektet aldrig tillades den perverse nydelse, som kan bestå i at instrumentalisere sig for en andens vilje (Žižek 2001: 112-113). I leninismen står Partiet ved sine tiltag, også når de virker for hårde og tvivlsomme. I stalinismen sker alting derimod under en lov, ingen kan forventes at tage det fulde ansvar for, men som netop derfor kan udvirke forfærdelige rædsler under dække af »historiens nødvendighed« og »folkets vilje«.

Žižeks forsvar for leninismen skal således ikke forstås som en anprisning af blind, revolutionær galskab, men næsten tværtimod som et forsøg på at gentænke muligheden for at skabe et egentligt politisk ansvar, der ikke stiller sig tilfreds med, at tingene går, som de nu engang går, men i stedet forsøger at bringe os frem til selv at forholde os til effekterne af vores system og vores handlinger – og dermed også påtage os ansvaret for de »ubehagelige« beslutninger.

Det, som analytikerens diskurs frembringer, er en mester – udkommet er en form for mesterskab: Vi begynder at opbygge vores egen verden, overtage den og tage ansvaret for den. Mesterskabet er således samtidig en form for mestertab. Vi bliver egne mestre, når vi selv tager ansvaret. Det vil sige: Når vi tager ansvaret for en politisk handling, som ikke er begrundet i eller legitimeret af eksisterende dogmer og autoriteter. Det behøver ikke nødvendigvis at indebære, at alt er ændret, at revolutionen river det hele ned – måske endda tværtimod. En analytisk erfaring kan vel være den, som Kjeld Enemark (eller mere præcist en af hans analysander) har beskrevet som det, at »alt er forandret, og alligevel er jeg stadigvæk den samme« (Enemark 2002: 69). Det at træde i et andet forhold til sin egen situation og til den verden, man lever i, kan betegnes som en form for »mesterskab«. Politisk kan dette udlægges som netop det virkelige arbejde efter revolutionen: Revolutionen kan principielt betegne blot det, at »alt er forandret, og alligevel er vi stadig de samme«. Der skal stadig leveres mælk og bringes post ud efter en politisk omvæltning. De syge skal stadig tilses, og markerne

høstes. Men det hele skal nu arrangeres efter den nye politiske ordens dessiner. Den analytiske diskurs handler alene om at bryde op i den hidtidige dominans og underkuelse for at åbne et nyt rum, hvorigennem politik kan gentænkes og udvikles.

Gentagelsen af Lenin, som jeg har beskrevet den, handler således ikke om at gentage én bestemt type politik, men om at gentage den forpligtelse på det universelle moment, som Lenin forsøgte at sætte igennem. I lyset af eksemplet kan den leninistiske gestus måske nu afslutningsvis tydeligere forstås:

Lenins præmis – som i vore dages postmoderne relativisme er vigtigere end nogensinde – er, at universel sandhed og partiskhed, den gestus at vælge side, ikke alene ikke udelukker hinanden, men gensidigt betinger hinanden: En konkret situations universelle sandhed kan kun artikuleres gennem en konsekvent partisk position; sandheden er, per definition, ensidet. (Žižek 2002: 177)

REFERENCER

- Bjerre, Henrik Jøker og Carsten Bagge Laustsen (2012) »Politiske (styre)former. Jacques Lacans fire diskurser som inngang til institusjonaliseringen av det politiske«, *Agora*, 30 (2-3): 34-73.
- Enemark, Kjeld (2002) »Den psykoanalytiske akt, 1. del«, *Drift*, 1-2: 69-94.
- Žižek, Slavoj (1989) *The Sublime Object of Ideology*. London: Verso.
- Žižek, Slavoj (2001) *Did Somebody Say Totalitarianism?: Five Interventions in the (Mis)Use of a Notion*. London: Verso.
- Žižek, Slavoj (2002) *Revolution at the Gates. Selected Writings of Lenin from 1917*. London: Verso.
- Žižek, Slavoj (2003) *The Puppet and the Dwarf. The Perverse Core of Christianity*. Cambridge: The MIT Press.
- Žižek, Slavoj (2008) *In Defense of Lost Causes*. London: Verso.
- Žižek, Slavoj (2010) *Living in End Times*. London: Verso.